

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΟΤΙΩΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

(ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΕΚΘΕΣΙΣ)

Ἡ παλαιὰ λεωφόρος Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ἡ φέρουσα ἀπὸ τοῦ κόμβου Μακρυγιάννη πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, ἔβαινε σύρριζα πρὸς τὸ κιγκλίδωμα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῶν Θεάτρων, κατὰ τὴν νοτιὰν πλαγιὰν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐν τούτοις ἡ πρώτη οἰκοδομικὴ γραμμὴ πρὸς Ν. ἦτο πάντοτε καθωρισμένη κατ' ἄξονα, ἀποκλίνοντα ἐπαρκῶς τοῦ ἄξονος τῆς παλαιότερας λεωφόρου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι πάντοτε ἐσχεδιάζετο μία νέα λεωφόρος πλησίον καὶ παραλλήλως τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς, ἥτις, ἄλλωστε καὶ εἶχε χαραχθῆ προπολεμικῶς.

Ὁ εὐρὺς τριγωνικὸς χώρος ὁ μεταξὺ τοῦ κιγκλιδώματος τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ τῆς πρώτης νοτιῶς οἰκοδομικῆς γραμμῆς, οὐδέποτε εἶχεν ἐρευνηθῆ ἀνασκαφικῶς καὶ ἡ γνώσις τῆς μορφῆς τῆς ἀρχαίας πόλεως κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο ἐντελῶς ἀόριστος. Αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐγνωρίζομεν—ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὄχι σαφῶς—ἦτο ὅτι εἰς μὲν τὰ ὑπόγεια τοῦ παλαιοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Μακρυγιάννη (νῦν στρατῶνος Χωροφυλακῆς), ὑπῆρχον λείψανα μεγάλου ρωμαϊκοῦ κτηρίου, ἐξ ἄλλου ὅτι κατὰ τὴν διάνοξιν θεμελίων πρὸς ἀνέγερσιν οἰκιῶν εἰς τὴν περιοχὴν νοτιῶς τῆς Ἀκροπόλεως ἀνευρέθησαν κατὰ καιροῦς οὐχὶ ὀλίγοι τάφοι γεωμετρικῆς ἐποχῆς, τῶν ὁποίων τὰ ἀγγεῖα οὐδέποτε περισυνελέγησαν.

Μορφολογικῶς ὁ νοτιῶς τοῦ κιγκλιδώματος χώρος, μέχρι τῆς πρώτης οἰκοδομικῆς γραμμῆς, ἦτο ὑψηλότερος ἔμπροσθεν τοῦ Ὁδείου Ἡρώδου Ἀττικοῦ, ὅπου καὶ ἐσχηματίζετο πεταλοειδῆς πλατεῖα, ἀνατολικώτερον δὲ κατέπιπτεν ὁμαλῶς μέχρι τοῦ Μακρυγιάννη. Ἀρκετοὶ ἐνόμιζον ὅτι ἡ ὑψηλὴ πλατεῖα ἔναντι τοῦ Ὁδείου εἶχε σχηματισθῆ διὰ ἐπιχώσεως ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Καββαδία, ὅτι, δηλαδή, ἀπέθετεν ἐκεῖ τὰ «μπαζα» τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴν ὄλοσχερῆ ἐκκαθάρισιν τῆς Ἀκροπόλεως, τῶν ἐτῶν 1885-1890. Τοῦτο ἀπεδείχθη ἐσφαλμένον. Ἡ ἐπίχωσις Καββαδία εὐρίσκεται νοτιώτερον· ἡ δὲ ἔμπροσθεν τοῦ Ὁδείου εἶνε παλαιὰ—πλὴν τοῦ ἀνωτάτου στρώματος—διότι τὸ μέρος εἶχε συνεχῆ ζωὴν καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα καὶ μέχρι τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας.

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ ἀναπεπταμένου τούτου χώρου νοτιῶς τῆς Ἀκροπόλεως δὲν ὑπῆρξεν ἔργον προσχεδιασμένον· ἤχθημεν εἰς αὐτὴν πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ἔνεκα τῶν τεχνικῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ γίνουιν ἐκεῖ. Ὁ μετ' ὀλίγον, δηλαδή, Πρωθυπουργὸς τῆς χώρας κ. Κ. Καραμανλῆς, Ὑπουργὸς τῶν Δημοσίων Ἔργων τότε ἀκόμη, συνέλαβε ἐν εὐρῷ

σχέδιον ἐξωραϊστικῶν ἔργων περὶ τὴν Ἀκρόπολιν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ ἀποπεράτωσις τῆς κεχαραγμένης νέας λεωφόρου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ἡ ἐγκατάλειψις τῆς παλαιᾶς καὶ ἡ προσάρτησις τοῦ μεταξὺ τῶν δύο τριγώνου εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον διὰ τῆς προσεχοῦς μεταθέσεως τοῦ κιγκλιδώματος νοτιώτερον. Μόνον ὁ πρὸ τοῦ Ὁδείου χώρος θὰ μείνῃ ἔξω τοῦ κιγκλιδώματος, κατασκευαζομένης ἀνόδου πρὸς αὐτὸ ἐκ τῆς χαμηλοτέρας νέας λεωφόρου, ἐνῶ ἡ ἀνοδος πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν θὰ μετατεθῆ δυτικώτερον, κατὰ τὸ νέον πολεοδομικὸν σχέδιον. Τὸ σχεδιάγραμμα τῆς εἰκόνος 1 παρουσιάζει τὴν νέαν λεωφόρον καὶ τὸν βορείως ταύτης ὑπὸ ἐξερεύνησιν χώρον (ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα παλαιὰ λεωφόρος δὲν σημειοῦται).

Μετὸν γνῶριμον ταχὺν ρυθμὸν τῶν ἐνεργειῶν του, ὁ ἐμπνευστὴς τῶν ἐξωραϊστικῶν ἔργων περὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ἤρχισε τὴν πραγματοποίησιν των κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1955, ἔπρεπε δὲ ἐντὸς τοῦ θέρους νὰ περατωθῇ τοῦλάχιστον ἡ νέα λεωφόρος. Οἱ μηχανικοὶ ὅμως ἐσκαφεῖς προσέκρουσαν εἰς ἀρχαῖα ἐρείπια καὶ ἐχρειάσθη νὰ ἐπέμβῃ ἡ παραμονεύουσα ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία. Ἦτο φανερὸν ὅτι ἤρχιζε μία πολυδάπανος, ἀλλ' ἀναπόφευκτος περιπέτεια, ἣτις θὰ συνεχισθῇ ἀναγκαστικῶς ἐπὶ τινα ἔτη. Ἄν καὶ κατὰ τὸ θέρους τοῦ 1955 ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα περιορίσθη σχεδὸν μόνον εἰς τὴν λωρίδα ἣτις ἀποτελεῖ σήμερον τὸ κατάστρωμα τῆς νέας λεωφόρου καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς καθέτου ὁδοῦ Παρθενῶνος καὶ ἐκεῖθεν πρὸς Δ., ἐν τούτοις προέκυψαν ἀνεπίστως πολλὰ εὐρήματα, τὰ ὁποῖα πλουτίζουν τὰς μέχρι τοῦδε σχεδὸν μηδαμινὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς μορφῆς τῆς πόλεως κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην. Δὲν ἔχω καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι καὶ ἀνατολικῶς τῆς ὁδοῦ Παρθενῶνος τὸ ὑπέδαφος κρύπτει ἀρχαῖα, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἐκεῖ δὲν ἐστράφη μία ἔρευνα ὑποχρεωμένη νὰ παρακολουθῇ κατὰ πόδας τοὺς μηχανικοὺς ἐσκαφεῖς τῶν τεχνικῶν.

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔχωμεν τὰ ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα εἴχομεν, ἂν, παρὰ τὴν χρηματοδότησιν τοῦ ἔργου ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, δὲν ἤρχετο συνεπικουρον τὸ Κράτος διὰ σεβαστοῦ ποσοῦ. Ὡς πρὸς τοῦτο, ὁ ἀνασκάπτων εἶνε εὐγνώμων πρὸς τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὸ προσωπικόν του ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐργασίας. Θὰ ἦτο ὅμως εὐτυχὴς ἐὰν παρὰ τὴν οἰκονομικὴν ἄνεσιν εἶχε καὶ σχετικὴν ἄνεσιν χρόνου, ἣτις εἶνε ἀπαραίτητος διὰ ἔργα ἐρέυνης καὶ προσεκτικῆς μελέτης. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, ἐμφυλλοχωρήσασα εἰς τὰ τεχνικὰ ἔργα, μᾶς ἔφερεν εἰς ἐπαφὴν καὶ συνεργασίαν πρὸς τοὺς ἀρχιτέκτονας καὶ μηχανικοὺς τῆς Ὑπηρεσίας Οἰκισμοῦ καὶ τῶν Δημοσίων Ἔργων. Ὅφειλω νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν κατανόησιν καὶ τὴν συμπαράστασιν ποῦ μοῦ προσέφερον. Ἐπίσης εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν ἀρχιτέκτονα κ. Ἰω. Τραυλόν, ὅστις ἀφιλοκερδῶς κατήρτισε μὲ τὴν ἀνεγνωρισμένην ἱκανότητά του τὰ σχε-

δια, καθὼς καὶ τὸν Ἐπιμελητὴν τῆς Ἀκροπόλεως κ. Γ. Δοντᾶν, βοηθήσαντα μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις του καὶ τηρήσαντα τὸ ἡμερολόγιον τῆς ἀνασκαφῆς.

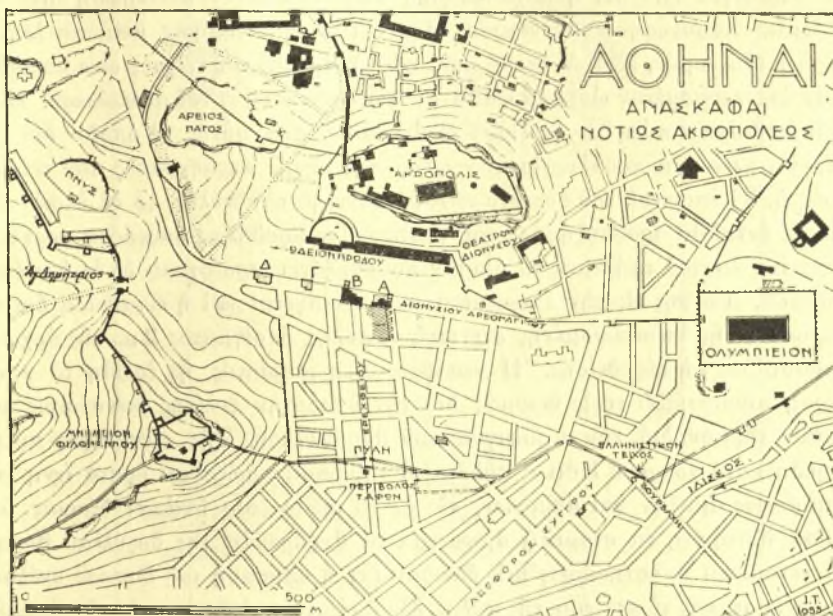
Εἰς ἕν ἄλλο σημεῖον νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς τὴν ὁδὸν Ἐρεχθείου, ἠναγκάσθημεν νὰ ἐπέμβωμεν ἀνασκαφικῶς, διότι ἐργασίαι τοῦ Δήμου Ἀθηναίων ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ μᾶς ἀπεκάλυψαν ἄγνωστον πύλην καὶ τμῆμα τοῦ τείχους. Εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν συμπεριελήφθησαν καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης ταύτης.

Εἶνε φανερόν ὅτι αἱ τμηματικαὶ σύντομοι ἐκθέσεις περὶ ἐργασιῶν αἰτί-νες πρόκειται νὰ συνεχισθοῦν ἔχουν ὁπωσδήποτε χαρακτηριστικὰ προσωρινότητος ὡς πρὸς τὰ τελικὰ συμπεράσματα. Προτιμῶμεν μάλιστα, ἀντὶ βιαστικῶν συμπερασμάτων, νὰ ἐκθέτωμεν κυρίως πραγματικὰς παρατηρήσεις, γνωρίζοντες ὅτι κάθε νεωτέρα ἐργασία καὶ κάθε νέον εὕρημα ἀποτελοῦν—ὀλίγον ἢ πολὺ— ἔλεγχον τῆς προηγουμένης ἐργασίας.

Ἡ παρούσα ἀνασκαφὴ εἶχε προδιαγεγραμμένη τὴν μοῖράν της. Δὲν ἐπρόκειτο ν' ἀποκαλύψῃ ἀρχαῖα, τὰ ὁποῖα θὰ παρεδίδοντο διατηρημένα εἰς περισσοτέρους μελλοντικούς μελετητάς. Ἐγνωρίζομεν ὅτι, ἐφαρμοζομένου ὠρισμένου σχεδίου νέας διαμορφώσεως τοῦ χώρου, δὲν θὰ ἠδυνάμεθα πλέον νὰ ἐπανίδωμεν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος τὸν τομέα πού ἀνεσκάψαμεν κατὰ τὸ προηγούμενον. Αὐτὸ κουράζει καὶ ἐκνευρίζει οἰονδήποτε ἀνασκαφέα καὶ πολλαπλασιάζει τὰς εὐθύνas του διὰ τὴν σύνταξιν λεπτομερῶν σχεδίων, λήψιν πλήθους φωτογραφιῶν καὶ τήρησιν λεπτομεροῦς ἡμερολογίου. Νομίζομεν ὅτι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐπράξαμεν ὅ,τι ἦτο δυνατόν, συμφώνως πρὸς τὰ μέσα τὰ ὁποῖα διεθέτομεν. Αὐτὸ θὰ φανῇ ἀπὸ τὴν τελικὴν δημοσίευσιν τῆς ἀνασκαφῆς μᾶλλον, παρὰ ἀπὸ τὰς τμηματικὰς ἐκθέσεις. Παρ' ὅλα ταῦτα, τίποτε δὲν δύναται νὰ ἐλαφρύνῃ τὴν πικρίαν τῶν συνεργασθέντων εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην, οἵτινες εἶδον νὰ καταπίνωνται πάλιν ὑπὸ τῆς γῆς σεβαστὰ καὶ ἀξιόλογα μνημεῖα, τὰ ὁποῖα μόλις εἶχον ἔλθει εἰς τὸ φῶς διὰ νὰ μᾶς δώσουν ζωντανὴν τὴν εἰκόνα ἑνὸς τομέως τῆς ἀρχαίας ταύτης μητροπόλεως. Μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ἀκινήτων εὕρημάτων μας παρενεβλήθη ὁ παγερὸς ἀσφαλτικὸς τάπης τῆς νέας λεωφόρου.

1. *Μία νέα Πύλη.* Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1955 ὁ Δήμος Ἀθηναίων ἠθέλησε ν' ἀσφαλτοστρώσῃ τὴν ὁδὸν Ἐρεχθείου, πλάτους ὁκτὼ μέτρων ἀπὸ πεζοδρομίου εἰς πεζοδρόμιον. Προηγουμένως ἡ Ἑταιρεία Ὑδάτων ἔπρεπε νὰ διευθετήσῃ τοὺς σωληνάς της καὶ ἡ ἐργασία αὕτη ἀπεκάλυψε μίαν παραστάδα, ἣτις εὐθὺς ἀνεγνωρίσθη ὡς παραστάς πύλης. Ἀνελάβομεν τὴν ἔρευναν εἰς τὸν στενὸν τοῦτον χώρον ὑπὸ τὰς δεσμενεστέρας τῶν συνθηκῶν, διότι, ὑποχρεωμένοι νὰ φθάσωμεν εἰς βάθος 4-5 μέτρων, ἔπρεπε νὰ ὑποστηρίξωμεν τὰ ὑπερκείμενα καὶ νὰ ἐργασθῶμεν ἐπικινδύνως. Ἡ διὰ τῆς ὁδοῦ δίοδος

διεκόπη ἐπὶ δίμηνον. Ὁ ἄξων τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου εὐρίσκεται ἐν ὄψει τοῦ Ὁδείου Ἡρώδου καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης. Τὸ ἐρευνηθὲν τμήμα κεῖται μεταξὺ τῶν ὁδῶν Καβαλλοῦτι καὶ Τσαμὴ Καρατάσσου, ἡ δὲ πύλη πρὸ τῆς ὑπ' ἀριθ. 25 οἰκίας τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου. Αἱ λεπτομέρειαι αὐταὶ εἶνε χρήσιμοι διότι σήμερον δὲν φαίνεται τίποτε πλέον εἰς τὸ σημεῖον αὐτό. (Βλ. εἰκ. 1 καὶ 2).

Εἰκ. 1. Τὸ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως τμήμα τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν.

- Α: Νεοπλατωνικὴ Σχολὴ καὶ ἀψιδωτὸν οἰκοδόμημα. Β: Δεξαμενὴ καὶ οἰκία ρωμαϊκῶν χρόνων.
 Γ: Ἐπίχρως με ὄστρακα λουτροφόρον. Δ: Ἐρείπια βυζαντινῶν οἰκιῶν. Ε: Πύλη, τείχη καὶ ταφικὸς περίβολος. Ϛ: Τείχη ἐλληνιστικά.

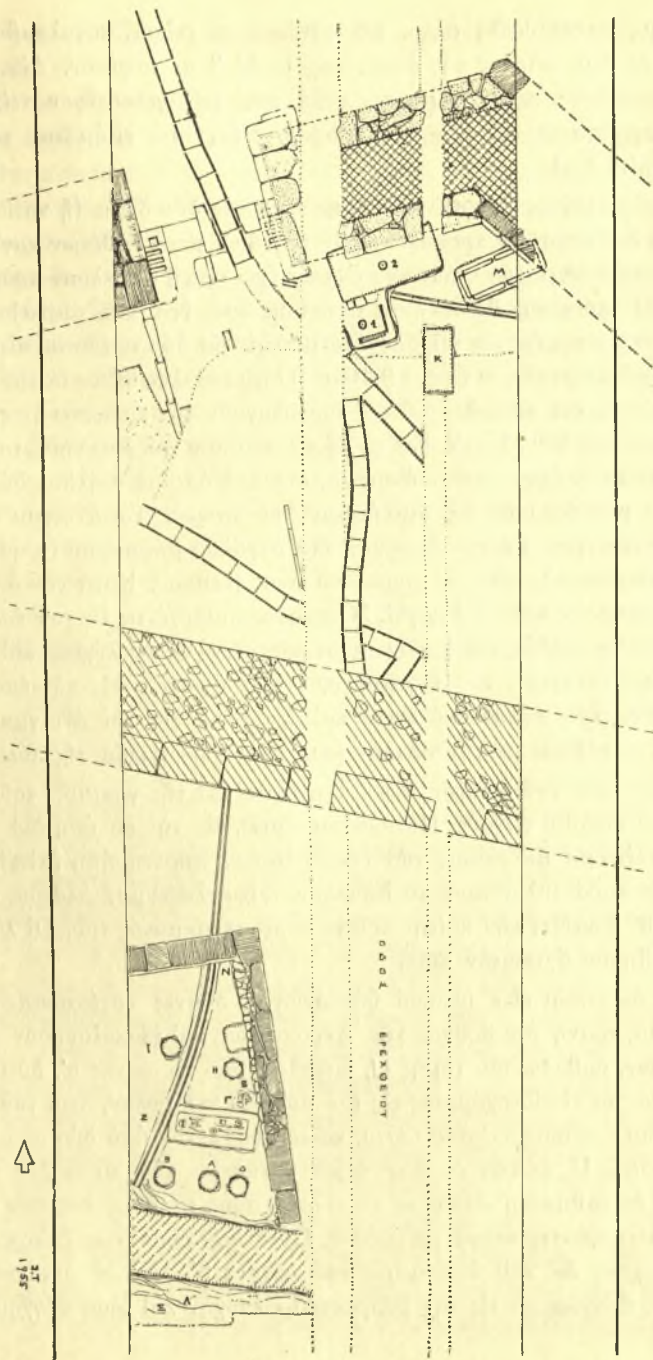
Ἡ νέα πύλη ἀνοίγεται ἐπὶ τοῦ νοτίου βραχίονος τοῦ τείχους τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον κατερχόμενον ἐκ Δ., τοῦτέστιν ἐκ τοῦ λόφου Φιλοπάππου, κατευθύνεται πρὸς Α., πρὸς τὸ Ὀλυμπεῖον. Λόγω τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς μικρᾶς ἀποστάσεως ἀπὸ τοῦ λόφου, δυνάμεθα νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἡ παρούσα πύλη εἶνε ἡ πρώτη, ἣτις ἠνοίγετο εἰς τὸ νότιον σκέλος τοῦ τείχους ἀπὸ Δ. πρὸς Α. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο αἱ ἔδαφικαὶ συνθήκαι ἐπέτρεπον τὴν ὑπαρξίν ὁδοῦ κατερχομένης ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ θ' ἀποδειχθῆ κατατέρω διὰ τῶν εὐρημάτων ὅτι ἡ διὰ τῆς παρούσης πύλης διερχομένη ὁδὸς ἦτο παμπαλαία. Ὡστε ἡ πύλη προσηρμύσθη πρὸς προὔπαρχουσαν ὁδόν (πίν. 1 α καὶ β).

Τοῦ τείχους¹ εὐρέθησαν τὰ συναπτόμενα πρὸς τὴν πύλην τμήματα, ἰδίως τὸ ἀνατολικῶς τῆς πύλης, τοῦ ὁποίου ἡ φορά δεικνύει ἀπόκλισιν πρὸς τὰ ΒΑ. μετ' ὀλίγον δὲ κάμπτεται πρὸς νότον. Εἰς τὸ ὑπέδαφος τῆς ὁδοῦ, κατὰ τὸν ἄξονά της, ἔχει ἐπέλθει σύγχυσις, διότι πρὸ ἐτῶν κατεσκευάσθη διπλὸς κτιστὸς καὶ ἀρκετὰ μεγάλος ἀγωγὸς ὑδάτων, ὅστις ἀρκετὰ ἀρχαῖα κατέστρεψε. Τὸ περιεργον εἶνε ὅτι ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία οὐδὲν ἀντελήφθη τότε καὶ οὐδεμίαν παρατήρησιν ἀπεκόμισε. Προσεκτικὴ παρατήρησις, μετὰ τὸν λεπτομερῆ καθαρισμόν, ἔδειξεν ὅτι τὸ μὲν πρὸς Δ. τμήμα τοῦ τείχους εἶνε ὀπωσδήποτε ἐπεσκευασμένον ὥστε νὰ φαίνεται νεώτερον κατὰ τι τοῦ ἀνατολικοῦ. Ἡ δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν πύλη δὲν διατηρεῖ τὸ ἀρχικὸν πλάτος αὐτῆς, τὸ ὁποῖον δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ προσδιορίσωμεν λόγῳ τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ τείχους πρὸς Δ. Ἡ ἐπισκευὴ τοῦ δυτικοῦ τείχους ἐστένεψε τὴν πύλην, τὸ δὲ ὑλικὸν τῆς μικρᾶς ἐνταῦθα προσανξήσεως τοῦ τείχους εἶνε προδήλως διαφόρου προελεύσεως τοῦ λοιποῦ τμήματος τὸ ὁποῖον προσανξάνει, προέρχεται δὲ ἐκ δευτέρας χρήσεως. Ἐπίσης εἰς τὴν ἐπισκευὴν ταύτην ἀνάγεται καὶ ἡ εὐρεθεῖσα δυτικὴ παραστάς τῆς ἐπεσκευασμένης στενωτέρας πύλης, ἀνοίγματος 2 μ., τῆς ἀρχικῆς παραστάδος μὴ εὐρεθείσης. Ἡ νεωτέρα αὕτη παραστάς, ἧς ἐσώθη τὸ κάτω μέρος, παρουσιάζει τρεῖς ἐντομάς διὰ τὴν ὑποδοχὴν ξυλίνης ἐπενδύσεως καὶ βαθὴν τὸρμον διὰ τὴν στρόφιγγα τοῦ θυροφύλλου. Τῆς στενωτέρας πύλης εὐρέθη κατὰ *χώραν* ὁ λίθινος οὐδὸς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σῶζονται ὄρατὰ ἴχνη τῆς διαβάσεως ἀμαξῶν καὶ ἀρμάτων, εἰς δὲ τὸ μέσον του ὑπάρχει ἕξαρισις τοῦ λίθου δυναμένη νὰ σταματᾷ ἀμφότερα τὰ θυροφύλλα τῆς διφύλλου θύρας. Αἱ γενόμεναι παρατηρήσεις μᾶς ἔπεισαν ὅτι ἡ ἐπισκευὴ τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ τείχους καὶ τὸ στένεμα τῆς πύλης δὲν ἀπέχουν πολὺ χρονικῶς τῆς ἀρχικῆς κατασκευῆς των. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως τὸν λόγον τῆς ἐπισκευῆς.

Τὸ ἀνατολικῶς τῆς πύλης τμήμα τοῦ τείχους ἐσώθη κατὰ τὸ κατώτερον μέρος του. Αἱ δύο ὄψεις αὐτοῦ σχηματίζονται διὰ μεγάλων πωροπλίνθων, ὁ δὲ πυρὴν αὐτοῦ ἀπὸ «μολώματα», ὑπερεκάθηντο δὲ στρώσεις ἕξ ὀμῶν πλίνθων (βλ. εἰκ. 2). Τὰ συλλεγέντα ἐντὸς τοῦ τείχους διὰ γενομένων τομῶν ὄστρακα εἶνε οἱ μάρτυρες πού ἐπιτρέπουν τὴν χρονολόγησιν τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον δὲν εἶνε δυνατόν κατὰ τὰ εὐρήματα νὰ εἶνε θεμιστόκλειον, διότι δὲν ὑπάρχουν εὐρήματα παλαιότερα τῶν μέσων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. (Λυκούργειον;). Ἡ ἐπισκευὴ τοῦ δυτικοῦ τμήματος πρέπει νὰ ἔγινε 20 - 30 ἔτη βραδύτερον.

Νοτίως τοῦ τείχους τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν δυτικῶς μὲν 6, ἀνατολι-

¹ Ἄλλοτε φαίνεται ὅτι μερικοὶ λίθοι τοῦ τείχους ἦσαν ὄρατοὶ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, ἂν καὶ οὐδέποτε ἠρηνήθησαν. Ὁ Judeich, στηριζόμενος εἰς μαρτυρίας τῶν Stuart, Fauvel καὶ Strantz, σημειώνει εἰς τὸν χάρτην του διακεκομμένην γραμμὴν τοῦ τείχους εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, οὐχὶ ὅμως καὶ πύλην, ἣτις ἦτο ἄγνωστος.

Εἶχ. 2. Τείχη καὶ πύλη κατὰ τὴν ὁδὸν Ἐρεχθείου. Κάτω ἀριστερὰ ὁ περίβολος μετὰ τῶν πρωτογεωμετρικῶν ταφῶν.

κῶς δὲ 9 μ., ἀπεκαλύφθη ἄλλο, μεταγενέστερον τεῖχος, καταλαμβάνον ὁλόκληρον τὸ ἔξ 8 μ. πλάτος τῆς ὁδοῦ, πάχους δὲ 3 μ. περίπου. Δὲν πρόκειται περὶ τοῦ συνήθους προτειχίσματος, ἀλλὰ περὶ μεταγενεστέρου τείχους, εἴτε πρὸς ἀντικατάστασιν, εἴτε πρὸς σοβαρὰν ἐνίσχυσιν τμήματος τοῦ προηγούμενου (πίν. 2 α).

Τὸ τεῖχος τοῦτο, ἐκτισμένον ἐπίσης κατὰ τὰς δύο ὄψεις (ἡ νοτιὰ σώζεται καλλίτερον) διὰ μεγάλων κροκαλοπαγῶν πλίνθων μετὰ καθέτων κατ' ἀποστάσεις ἐσωτερικῶν «δεμάτων» τῶν δύο ὄψεων, ἔχει σαφῆ ἀπόκλισιν πρὸς τὰ ΝΑ., εἰς μικρὰν δὲ ἀπόστασιν θὰ συνήντα τὸ ἐπίσης πρὸς ΝΑ. κατ' ἀμβλείαν γωνίαν καμπτόμενον προηγούμενον τεῖχος. Οὕτω μεταξὺ τῶν δύο τευχῶν θὰ περιεκλείετο τριγωνικὸς χώρος μεγίστου ὕψους 9-10 μ. Ὅστρακα, ληφθέντα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τείχους καὶ κάτωθεν αὐτοῦ, χρονολογοῦν τὴν κατασκευὴν του εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ἐρευνηθέντος τμήματος φαίνεται νὰ ὑπῆρχε στενὸν ἀνοιγμα, διὰ τοῦ ὁποίου διήλθον δύο ὕδαταγωγοί, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Τὸ ἀνοιγμα τοῦτο εἰς πολὺ μεταγενεστέραν ἐποχὴν ἐφράχθη διὰ μεγάλου μαρμάρου (χρησιμοποιοῦνθίσης καὶ ἀσβέστου), πιθανῶς ρωμαϊκοῦ τινος βάρου. Κατὰ τὴν ἀπόφραξιν ταύτην ἀπεκόπησαν καὶ οἱ ἀγωγοί. Ὅστρακα συλλεγέμενα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ὕδραγωγῶν, καθὼς καὶ χαρακτηριστικὸς στρογγύλος λύχνος καὶ ἀκεραία «στάμνα», χρονολογοῦν τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν ἀγωγῶν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τότε πρέπει νὰ ἔγινε καὶ ἡ ἀπόφραξις τοῦ ἀνοιγματος, ἣτις πιθανῶς νὰ συνδέεται μὲ τὴν γενικὴν ἐπισκευὴν τῶν τευχῶν τῆς πόλεως.

Τὸ δεύτερον τοῦτο τεῖχος ἴσως ἀνηγέρθη ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ προτειχίσματος τοῦ πρώτου τείχους. Νοτιώτερον ὅμως, εἰς τὴν συνήθη διὰ τὸ ἀθηναϊκὸν προτειχίσιμα ἀπόστασιν τῶν δέκα μέτρων, παρατηρήθη ἐπὶ τῆς φυσικῆς κιμιλιάς παράλληλον πρὸς τὸ δεύτερον τεῖχος λάξευμα, πλάτους 1.50 μ., τὸ ὅποτον θ' ἀπετέλει τὴν κοίτην τοῦ νέου προτειχίσματος του. Οἱ λίθοι του ὅμως ἐσυλήθησαν ἄγνωστον πότε.

Ἄξιοπρόσεκτοι εἶνε μερικοὶ ὕδαταγωγοί, οἵτινες κατέρχονται ἀπὸ Β. ἀπὸ τὰ νότια πρᾶνῆ τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ἔξακολουθοῦν πρὸς Ν. Ὁ εἰς τούτων, ὀρθογωνίου τομῆς Π, διέρχεται ὑπὸ τὸ τεῖχος α', δυτικῶς τῆς πύλης καὶ προχωρεῖ εἰσερχόμενος εἰς τὸν ταφικὸν περίβολον, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Δύο ἄλλοι, κατεσκευασμένοι ἀπὸ δύο πεταλοειδεῖς κεράμους, τομῆς Υ, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν κατωτέρα εἶχε τὸ κοῖλον πρὸς τὰ κάτω, ἡ δὲ ἐπικαθημένη ἀνωτέρα τὸ κυρτὸν πρὸς τὰ ἄνω, διήλθον διὰ τῆς πύλης, καταστρέψαντες μέρος τοῦ οὐδοῦ. Οὗτοι προχωροῦντες διέρχονται, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, διὰ τοῦ ἀνοιγματος τοῦ τείχους β', εἶνε δὲ μεταγενέστεροι τοῦ πρώτου, ἀναγόμενοι εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν καὶ ἴσως σύγχρονοι τοῦ

δευτέρου τείχους. Πάντως ἐχρησιμοποιοῦντο μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς ἀρχαιότητος.

Ἐάν καὶ δὲν εἶνε ἐδῶ ὁ κατάλληλος τόπος ἐξαγωγῆς συμπερασμάτων, ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τείχους δὲν εἶνε τὸ Θεμιστόκλειον (τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἔγχος παρετηρήθη), ἀλλὰ κατὰ πολὺ νεώτερον ἐκείνου. Εἶνε, ἄλλωστε, γνωστὸν ὅτι ὁ νότιος βραχίον τοῦ ἀθηναϊκοῦ τείχους ὑπέστη πολλὰς διασκευάς. Ἡ ὑπαρξὶς ὅμως ἐδῶ μιᾶς πύλης, τῆς δυτικωτέρας διαπιστωθείσης πρὸς νότον, συνεπῶς τῆς προσφερομένης περισσότερον πάσης ἄλλης διὰ τὴν διέλευσιν μιᾶς ὁδοῦ φερούσης ἐκ τῆς πόλεως πρὸς τὸ Φάληρον, μοιραίως φέρει τὴν σκέψιν μας πρὸς τὴν παρατιδομένην πύλην ἢ ἄλαδε ἐξελαύνουσιν οἱ μύσται (IG I³ 94), ἥτοι πρὸς τὴν Φαληρικὴν πύλην. Ἐὰν ἐπιτρέπεται τὴν πύλην ταύτην νὰ τὴν ταυτίσωμεν πρὸς τὴν Διομείαν, εἶνε ἄλλο ζήτημα. Ἡ διὰ θρησκευτικὸς λόγους πορεία τῶν μυστῶν ἄλαδε, ἠκολούθει βεβαίως παλαιὰν καθιερωμένην διὰ τῆς παραδόσεως ὁδόν. Δι' ὅσων θὰ ἐκθέσωμεν εὐθὺς ἀμέσως, θὰ γίνῃ, νομίζομεν, καταφανές ὅτι ἡ νῦν ἀποκαλυφθεῖσα πύλη, ἀσχέτως τῆς ὀνομασίας της, εὐρίσκεται πρᾶγματι ἐπὶ παμπαλαίᾳ ὁδοῦ.

Νοτίως καὶ ἐν μέρει ὑπὸ τὸ ἀνατολικῶς τῆς πύλης τμήμα τοῦ πρώτου τείχους εὐρέθησαν δύο γεωμετρικοὶ τάφοι. Ὁ νοτιώτερος τούτων (εἰκ. 2, Θ 1) εἶνε ἐσκαμμένος εἰς τὸ ἔδαφος τῆς κιμιλιᾶς, ὄρθιοι ὅμως πλάκες ἐκάλυπτον τὰς παρεΐας, ἄλλαι δὲ ὅμοιαι ἐκάλυπτον τὸν τάφον, ὅστις φέρεται ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τάφου εἶχεν ἀποκοπῆ ἀπὸ ἄλλον νεώτερον γεωμετρικόν, ἐπίσης λαξευμένον εἰς τὴν κιμιλιάν καὶ φερόμενον ἀπὸ Α. πρὸς Δ. (εἰκ. 2, Θ 2). Ὁ δεύτερος, διαταράξας τὸν πρῶτον, ἐσώθη καλῶς ἔχων καὶ ὁ σκελετός του, πιθανῶς κόρης, εἶχε τὴν κεφαλὴν πρὸς Α. Περιεῖχεν ἐκπληκτικὸν πλῆθος ὀστροάκων καὶ τινα ἀκέραια ἄγγεϊα ὡς καὶ μικρὰν χρυσῆν ταινίαν, διαδήματος ἴσως. Μετὰ τὴν συγκόλλησιν των ἠριθμήσαμεν ὀγδοήκοντα ἑξ ἄγγεϊα, πλέον δεκατρία καλύμματα. Τὸ πλῆθος τῶν ἄγγειων δύναται ἐν μέρει νὰ ἐξηγηθῆ ἐκ τοῦ ὅτι ἀνεκατέυθησαν καὶ τῶν δύο τάφων τὰ κτερίσματα κατὰ τὴν δευτέραν ταφήν. Ἀνήκοντα ταῦτα εἰς τὴν ὄριμον περιόδον τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ παρέχουν ἐξαίρετον ἐνδιαφέρον, ὅχι μόνον ὡς ἐνδείξεις, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔργα τέχνης, ὅπως θὰ δεῖξῃ ἡ ὀριστικὴ των δημοσίευσίς. Νοτιο-ἀνατολικῶς καὶ πλησιέστατα τῶν τάφων τούτων ἀνεσκάφη κτιστὸς ἑξ ὀρθίων πλακῶν ὑπομυκηναϊκὸς τάφος, περιέχων ἕνα σκελετὸν μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Α. (εἰκ. 2, Μ). Ἐξήχθησαν ψευδόστομοι ἀμφορεῖς καὶ ἄλλα μικρὰ ἐνδιαφέροντα ἄγγεϊα. Ἐν συνεχείᾳ ἀνεσκάφη τέταρτος τάφος, λαξευμένος εἰς τὴν κιμιλιάν, ὅστις ἐκαλύπτετο ὑπὸ δύο πλακῶν ἐκ σχιστολίθου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε στρώμα μικροτέρων λίθων φερόντων καταφανῆ ἔγχη πυρᾶς. Διότι ὑπερθεν τοῦ τάφου τούτου διεπιστώθη ἡ ὑπαρξὶς λάκκου θυσίων, ἐντὸς τῶν

μαύρων ἐκ τῆς πυρᾶς χωμάτων τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν ὀλίγα ὄστᾶ ζώων καὶ ἀρκετὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα συγκολληθέντα ἔδωσαν τμήματα διαφόρων χαρακτηριστικῶν σχημάτων μετὰ διακοσμήσεως τῶν μεταβατικῶν πρὸς τὴν πρωτογεωμετρικὴν ἐποχὴν χρόνων. Ἐντὸς τοῦ κυρίως τάφου εὐρέθησαν δύο ἀμφορεῖς μὲ πλαγίας λαβᾶς, φέροντες διακόσμησιν ἐκ συστάδων μικρῶν γραμμῶν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ κυματοειδῶν μεταξὺ τῶν λαβῶν. Ἀμφότερα τὰ ἀγγεῖα περιεῖχον ὄστᾶ, τὸ ἓν δὲ καὶ χαλκοῦν δακτύλιον (εἰκ. 2, κ).

Ἄλλ' αὐτοὶ δὲν εἶνε οἱ μόνοι εὐρεθέντες τάφοι. Νοτίως καὶ ἔναντι τῆς συστάδος ταύτης, κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου, καὶ μετὰ τὸ δεῦτερον τεῖχος, ἀπεκαλύφθη ἓνας ἀξιοπρόσεκτος ταφικὸς περίβολος, τοῦ ὁποίου, ἔνω ἔχομεν τὸ ἀνατολικὸν καὶ βόρειον μέτωπον, δὲν ἔχομεν τὴν πρὸς Δ. συνέχειάν του, ἥτις ἀσφαλῶς θὰ προχωρῇ ὑπὸ τὸ πεζοδρόμιον καὶ τὰς οἰκίας (εἰκ 2, κάτω ἀριστερὰ καὶ πίν. 2 α καὶ β). Πρὸς νότον ὁ περίβολος οὗτος διεκόπτετο ὑπὸ τῆς προαναφερθείσης τάφου τοῦ προτειχίσματος τοῦ δευτέρου τείχους, πέραν δὲ ταύτης εὐρέθησαν ἀκόμη δύο κατεστραμμένοι τάφοι, οὔτινες, ἔαν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ὀλίγα συλλεγένητα ὄστρακα, πρέπει νὰ θεωρῶνται συνανήκοντες εἰς τὸν αὐτὸν περίβολον. Αἱ διαστάσεις τοῦ σωζομένου τμήματος τοῦ περιβόλου εἶνε 6×3 μ. Αὐτὸς δὲ οὗτος ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἐπαλλήλους δόμους ἔξ ἀσβεστολίθου κτισμένους κατὰ τὸ πολυγωνικὸν σύστημα. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ κατωτέρου δόμου ἀπετέλει τὴν εὐθυντηρίαν τοῦ περιβόλου. Ἐκ τῶν ληφθέντων διὰ τομῶν ὄστράκων γίνεται βέβαιον ὅτι ὁ περίβολος ἐκτίσθη κατὰ τὸ τρίτον τέταρτον τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ. εἶνε, δηλαδή, σύγχρονος τῆς διασκευῆς τῆς πύλης καὶ τοῦ δυτικῶς ταύτης πρώτου τείχους. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιβόλου τούτου ἐπληροῦτο διὰ καλῶς πατημένου κιμιλοχώματος, τὸ ὁποῖον εἶχε τοσοῦτον σκληρυνθῆ, ὥστε παρ' ὀλίγον ν' ἀπομακρυνθῶμεν ἐκεῖθεν ἔξηπατημένοι ὅτι πρόκειται περὶ φυσικοῦ ἐδάφους, τῆς γνωστῆς ἀθηναϊκῆς κιμιλιάς.

Ἐπιμείναντες ὅμως νὰ παραβιάσωμεν τὸ στερεὸν τοῦτο δάπεδον εὐρέθημεν πρὸ ἐκπλήξεως. Διότι εἰς τὸν στενὸν αὐτὸν χώρον ἀπεκαλύφθησαν ἔννεα ταφαί, ἔξ ὧν δύο μόνον ἦσαν λάκκοι περικλείοντες ἀνὰ ἓνα σκελετόν, ἑπτὰ δὲ λάκκοι σκαλισμένοι εἰς τὴν κιμιλιὰν πρὸς ὑποδοχὴν τεφροδόχων ἀγγείων, ἀμφορέων ὕψους περὶ τὰ 0.35 μ. πλὴν ἑνός, ἀπαρτισθέντος ἔξ ὄστράκων, ὕψους 0.65 μ. (πίν. 3 α). Πλὴν τῶν ἀμφορέων εὐρέθησαν καὶ ἄλλα μικρότερα χαρακτηριστικὰ ἀγγεῖα, περισυνελέγησαν δὲ καὶ διάφορα κτερίσματα, σφονδύλια διάτρητα στεαίτιου δύο, χαλκῆ βελόνη, τμήμα σιδηρᾶς μαχαίρας, δύο χρυσαῖ σπεῖραι, σφαιρικὴ κεφαλὴ σιδηρᾶς περόνης κ.λ. Αἱ ἑπτὰ τῶν ταφῶν ἀπέδωσαν κτερίσματα ἀναγόμενα εἰς τὴν πρώιμον γεωμετρικὴν ἐποχὴν, δύο δὲ εἰς τὴν μεταβατικὴν πρὸς τὸν ὄριμον γεωμετρικὸν ρυθμόν. Τοῦτο εἶνε λίαν διδακτικόν, ὅπως θὰ φανῇ κατὰ τὴν ὀριστικὴν δημοσίευσιν, διότι ἡ στενὴ ἀλληλεξάρτησις ὄλων τῶν τάφων τοῦ περιβόλου ἀποδεικνύει

ὅτι αἱ δύο τεχνοτροπία συνυπῆρχον κατὰ τὴν αὐτὴν γενεάν. Ἀπὸ Β. μὲ ἐλαφρὰν ἀπόκλισιν πρὸς ΝΔ. εἰσχωρεῖ ἐντὸς τοῦ περιβόλου ὁ προαναφερθεὶς ἀνωτέρω ἀγωγὸς ὀρθογωνίου τομῆς Λ, ὅστις καὶ κατέστρεψεν ἕνα τάφον. Τέλος δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου, δηλαδὴ παρὰ τὸν ἀγωγόν, εὐρέθησαν πρῶιμα γεωμετρικὰ ὕστρακα μετὰ μελαμβαφῶν τοῦ 4^{ου} αἰ.

Τί σημαίνει αὐτὴ ἡ στενὴ περίπτυξις μιᾶς πυκνῆς συστάδος παναρχαίων τάφων ὑπὸ ἐνὸς περιβόλου τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος; Δυστυχῶς κατέστη ἀδύνατον νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ὁ νέος περίβολος εἶχεν ἀντικαταστήσει προϋπάρχοντα παλαιόν, ὅστις ἄλλωστε θὰ ἦτο μᾶλλον εὐτελής. Τὸ πιθανώτερον εἶνε ὅτι κατὰ τὴν ἐπιδιόρθωσιν τοῦ τείχους α' ὁ σύγχρονος πρὸς αὐτὴν ἀγωγὸς ἐχρειάσθη νὰ ἐπεκταθῇ πρὸς νότον καὶ συνήνητησε τὴν συστάδα τῶν τάφων. Εἶνε ἄκρως συγκινητικὴ ἡ στοργὴ τῶν ἀπογόνων, οἵτινες περιέβαλον διὰ εὐπρεποῦς προστατευτικῶν περιβόλου τοὺς παναρχαίους τάφους. Ἄλλ' ἄρκει τάχα μόνη ἡ στοργὴ νὰ δώσῃ τὴν πρέπουσαν ἐρμηνείαν ἢ μήπως ὑπῆρχε παλαιὰ τις παράδοσις συνδεομένη μετὰ ταύτην τὴν ἰδιαιτέρως προστατευθεῖσαν συστάδα ταφῶν καέντων καὶ ταφέντων προγόνων; Ὅπως δὲ ἔπειτα ἐν εἶνε βέβαιον: ὅτι μεταξὺ τῶν δύο ἀντικρουστῶν συστάδων τάφων διήρχετο παναρχαία ὁδός, τῆς ὁποίας τὸ πλάτος θὰ ἦτο 4 - 5 μέτρων. Ἐν τούτοις, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀποκαλυφθεῖσα πύλη εἶνε ἡ Φαληρικὴ, ὅπως νομίζομεν, ὑποχρεοῦμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἡ πύλη θὰ εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ λόγῳ τοῦ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀποφράσσοντος ταύτην δευτέρου τείχους. Καὶ οἱ διὰ τοῦ οὐδοῦ αὐτῆς διελθόντες δύο ἑλληνιστικοὶ ὑδραγωγοὶ διὰ τὸ ἴδιον πρᾶγμα ὁμιλοῦν. Τότε οἱ μύσται θὰ ἐστράφησαν πρὸς ἄλλαν πύλην γειτονικὴν καὶ αὐτὸ γεννᾷ ὠρισμένας σκέψεις.

2. Ἡ «*ἀνατολικὴ ἑλληνικὴ οἰκία*». Εἰς τὴν νέαν λεωφόρον Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ὅπου μεταφερόμεθα τώρα, ἡ ἔρευνα ἐγένετο ὑπὸ τὸ κατάστρομα τῆς ὁδοῦ (ἐνιαχοῦ καὶ τοῦ βορείου πεζοδρομίου), ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ὁδοῦ Παρθενῶνος καὶ ἐκεῖθεν πρὸς Δ., μέχρι περιῖπου τῆς συναντήσεως τῶν ὁδῶν Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Ἀποστόλου Παύλου καὶ Ροβέρτου Γκάλλι. Τὸν μεταξὺ τῶν ὁδῶν Παρθενῶνος καὶ Ἐρεχθείου χῶρον, τὸν ἔναντι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Σοφίας, χαρακτηρίζομεν ὡς ἀνατολικὸν τομέα, τὸν ἄλλον δέ, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου πρὸς Δ., ὡς δυτικόν (βλ. εἰκ. 1, Α καὶ Β - Δ). Ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ σχεδίου πίν. 3, β μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν μίαν συστάδα οἰκοδομημάτων διαφόρων ἐποχῶν, τὰ ὅποια πατοῦν τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ. Τὰ δύο ἐξ αὐτῶν εἶνε ἀψιδωτὰ διασταυρουμένων ἀξόνων καὶ ἀνάγονται εἰς προχωρημένους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, θεμελιοῦνται δὲ εἰς ἕδαφος (κιμιλιάν) χαμηλότερον τῆς βορείως αὐτῶν εὐρισκομένης οἰκίας μετὰ τὰ πολλὰ ὀρ-

θογωνισμένα διαμερίσματα. Τὴν οἰκίαν ταύτην ὀνομάζομεν «ἀνατολικὴν ἑλληνικὴν οἰκίαν» χρονολογοῦμεν δὲ τὴν θεμελίωσίν της εἰς τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰ. Ἐν τούτοις αὕτη δὲν εἶνε τὸ ἀρχαιότερον εὗρημα τοῦ τομέως. Δυτικῶς (πίν. 3 β) ἀπεκαλύφθη τοιχάριον Ρ μήκους 3.90 μ. καὶ 0.60 μ. ὕψους μὲ πρόσωπον πρὸς Ν. κτισμένον διὰ πολυγωνικῶν ἀσβεστολίθων «Ἀκροπόλεως», τοῦ ὁποίου σώζεται μόνον ὁ κατώτατος δόμος μὲ εὐθυνηθρίαν τὸ ἄνω μέρος τοῦ θεμελίου του. Τὸ τοιχάριον τοῦτο εἶναι μικρὸν σπάρραγμα προϋπαρχούσης ἐκεῖ ἀξιολόγου — καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ ἐπιμελὲς κτίσιμον — οἰκίας, τὰ ὄστρακα-μάρτυρες τῆς ὁποίας ἀνάγουν αὐτὴν εἰς τὸν 5^{ον} αἰ. μ.Χ. (ἐρυθρόμορφα ὄστρακα). Ἡ νεωτέρα οἰκία ἐπάτησεν ἐπ' αὐτῆς, τοῦλάχιστον ἐν μέρει, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν της πλευράν. Αὕτη πάλιν, ἡ νεωτέρα (πίν. 3 β, Ω), ἦτο εὐμέγεθες οἰκοδόμημα σωζομένου μήκους Α-Δ 20 μ. καὶ πλάτους Β-Ν 10 μ. Ἐπεξετείνετο ὅμως ἀκόμη περισσότερον, τοῦλάχιστον πρὸς νότον, ὅπου ἦτο ἡ πρόσοψις αὐτῆς καὶ ἡ εἴσοδος. Τὸ κέντρον περιήπου τῆς οἰκίας κατεῖχεν αὐτὴ μὲ ἀκάλυπτον δεξαμενὴν, περίξ τῆς ὁποίας ὑπάρχει δεκάς περιήπου δωματίων, οἱ τοῖχοι τῶν ὁποίων εἰς τὸ κάτω μέρος ἦσαν κτιστοὶ διὰ μεγάλων καὶ μικρῶν λίθων, ἐσυνεχίζοντο ὅμως πρὸς τὰ ἄνω διὰ πλίνθων ὤμων.

Ἡ ἀνατολικὴ αὕτη οἰκία, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα δάπεδα τῶν δωματίων ἐκ πατημένου πηλοῦ, ἅτινα ἐν συνόλῳ ὕψωσαν τὸ ἔδαφος κατὰ 0.50 μ., πρέπει νὰ ἐστάθῃ ὀρθία ἐπὶ τινὰς αἰῶνας. Διότι, ἐνῶ τοῦ κατωτάτου δαπέδου τὰ ὄστρακα ἀνάγονται εἰς τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰ., τῶν τριῶν ἐπαλλήλων τὰ εὐρήματα εἶνε νεώτερα. Τὸ ἀνώτατον δάπεδον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου περι-συνελέγησαν ἀγγεῖα καὶ λύχνοι τῆς τελευταίας φάσεως τῆς ἑλληνιστικῆς κεραμεικῆς (τέλος τοῦ 2^{ου} - ἀρχαὶ τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰ.), ἦτο ἐστρωμένον διὰ κεκαυμένων ξύλων καὶ τέφρας, ἐκαλύπτετο δὲ ὑπὸ παχέος στρώματος χώματος προερχομένου ἀπὸ τὴν διάλυσιν τῶν ὤμων πλίνθων τῶν τοίχων. Εἰς ἐν δωματίον εὐρέθησαν πυρίκαιστα τεμάχια ἐργαλιοῦ καὶ πλησίον ἀρκεταὶ ἀγνῦθες. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ οἰκία κατεστράφη διὰ πυρός, ἐνῶ ἀκόμη κατωκεῖτο. Δὲν εἶνε τολμηρὸν νὰ ὑποθέσωμεν τὴν γνωστὴν εἰσβολὴν τοῦ Σύλλα ὡς αἰτίαν τῆς καταστροφῆς ταύτης.

Καὶ εἰς μὲν τὸ σωζόμενον βορειότερον τμήμα τῆς οἰκίας οὐδὲν νεώτερον τοῦ 1^{ου} αἰ. π.Χ. ἀνευρέθη· νοτιῶς εἶνε φανερὸν ὅτι ἐπεκάθησαν ἐπ' αὐτῆς δύο οἰκοδομήματα τῶν ὑστέρων αὐτοκρατορικῶν χρόνων, περὶ τῶν ὁποίων ἐν συνεχείᾳ ὁ λόγος.

3. **Ὑστερορρωμαϊκὰ κτήρια.** Τὸ δυτικώτερον ἐξ αὐτῶν (πίν. 3 β, ΣΤ καὶ πίν. 4 α) ἔχει ἄξονα ἀπὸ Α-Δ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλην ὀρθογώνιον καὶ στενόμακρον αἴθουσαν (διαστάσεις: σωζόμενον μήκος 10.40 μ., πλάτος 5.40 μ.), ἧτις πρὸς Δ. ἀπολήγει εἰς ἀψίδα προσθέτουσαν κατὰ τὸν ἄξονα τῆς

αἰθούσης μῆκος 2.60 μ. Ἡ τοιχοδομὴ τοῦ κτηρίου τούτου εἶνε ἐπιμελημένη καὶ ἰσχυρὰ δι' ἀκανονίστων μικρῶν καὶ μεγάλων λίθων.

Ἐνῶ ὅμως τὸ βόρειον σκέλος ὑψοῦται εἰς 3.50 μ. περίπου, ἡ ἀψὶς εἶνε χαμηλοτέρα καὶ ἔτι χαμηλότερον τὸ νότιον σκέλος. Αἱ ἄνω ἐπιφάνειαι ὅμως τῶν τοίχων εἶνε ἰσόπεδοι καὶ κανονικῶς ἐστρωμένα. Τοῦτο μᾶς πείθει ὅτι τὸ κτήριο δὲν ὠλοκληρώθη ποτέ, ἀλλ' ὅτι ἐγκατελείφθη ἡμιτελὲς ὑπὸ πιεστικὰς συνθήκας εἰς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν τὸ εὔρομεν. Ὁ προορισμὸς του παραμένει ἄγνωστος, οἰοσδήποτε ὅμως τὸ ἀντικρῦσει, δυσκολεύεται νὰ τὸ χαρακτηρίσῃ συνήθη ἀστικὴν κατοικίαν, ἔστιω καὶ πλουσίαν. Ἐὰν εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἀπέμεινεν ἡμιτελὲς, τότε τὸ στρῶμα τῆς καταστροφῆς του θὰ εἶνε περίπου καὶ στρῶμα κατασκευῆς.

Ἡ στρωματογραφία μᾶς παρουσίασεν ἐπίχωσιν καταστροφῆς ἀνήκουσαν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν 3^{ον} αἰ. μ.Χ. Τοῦτο δικαιολογεῖ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ κτηρίου ὀφείλεται ἴσως εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἑρούλων.

Ἀνατολικῶς τοῦ ἐγκαταλειφθέντος τούτου κτηρίου καὶ ἐν μέρει ἐπ' αὐτοῦ, ἐκτίσθη μέγα κτήριο τῶν χρόνων τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος (πίν. 3 β, x) μὲ ἀξονα ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Τούτου κατέστη δυνατὴ λεπτομερὴς ἔρευνα κατὰ τὸ βόρειον μόνον τμήμα του (συνολικοῦ πλάτους ἀπὸ Α - Δ 32 μ.), διότι τὸ ὑπόλοιπον ἐξακολουθεῖ ὑπὸ τὰς ἔναντι οἰκίας, εἰς νοτίους αὐλὰς τῶν ὁποίων διεπιστώθησαν ἴχνη του καὶ ψηφιδωτὰ δάπεδα. Τοῦ βορείου τούτου τμήματος τὸ κεντρικὸν διαμέρισμα ἀποτελεῖ μεγάλη ὀρθογώνιος αἴθουσα, τῆς ὁποίας τὸ νότιον τέρμα εὐρίσκεται ἐπίσης ὑπὸ τὰς ἔναντι οἰκίας (πίν. 4 β). Ἡ βορεία ὅμως στενὴ πλευρὰ τῆς ἀπολήγει εἰς μεγαλοπρεπὴ ἡμικυκλικὴν ἀψίδα, τῆς ὁποίας τὸ δάπεδον εἶνε κατὰ τι ὑψηλότερον τοῦ τῆς αἰθούσης, ἀμφοτέρα δὲ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ψηφιδωτῶν μὲ ἀξιόλογα διακοσμητικὰ σχήματα (πίν. 5). Ἡ ἀψὶς, σωζομένη ἐν συνόλῳ εἰς ὕψος 3.50 μ., μέχρι μὲν ὕψους 1 περ. μέτρου ἔφερον ἐπένδυσιν λεπτῆς ὀρθομαρμαρώσεως, ὑπὲρ δὲ ταύτην εὐρύνεται καὶ ἐπὶ τοῦ τοίχου ἀνοίγονται τρεῖς ἡμικυκλικαὶ καὶ τέσσαρες ἡμιεξαγωνικαὶ κόγχαι προοριζόμεναι ἴσως δι' ἀγάλματα κατὰ τὸν τύπον τῶν νυμφαίων. Αἱ διαστάσεις τοῦ σωζομένου τμήματος τῆς ὀρθογωνίου αἰθούσης εἶνε 6.40 × 9.60 μ., αἱ δὲ τῆς ἀψίδος πλάτος μὲν 6.60 μ., βάθος δὲ 4.40 μ.

Ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς τῆς κεντρικῆς ταύτης αἰθούσης ὑπάρχουν ἄλλαι μικρότεραι αἴθουσαι καὶ δωμάτια. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν σώζονται μόνον θεμέλια, διότι κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἄλλο κτίσμα ἠλλοίωσε τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ μεγάλου κτηρίου. Κατὰ τὴν δυτικὴν ὅμως πλευρὰν σώζεται προσκεκολλημένη εἰς τὴν κεντρικὴν αἴθουσαν ἄλλη, τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι σώζονται μέχρις ὕψους τεσσάρων μέτρων, ἐδραζόμενοι ἐπὶ τῆς φυσικῆς κμιλιᾶς καὶ ἐπιμελῶς ἐκτισμένοι τὸ μὲν διὰ λίθων προσφάτου λατομήσεως, τὸ δὲ προερχομένων ἐκ κατεδαφίσεως παρακειμένων ἐλ-

ληνικῶν οἰκιῶν (πίν. 6 α). Ἡ λιθοδομὴ διακόπτεται καθ' ὕψος ἕξ ὀριζοντίων στρώσεων ὀπτοπλίνθων εἰς μίαν ἢ δύο σειράς. Τὸ βόρειον τμήμα τῆς δευτέρας ταύτης αἰθούσης φέρει κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς του ἀνὰ μίαν ἡμικυκλικὴν κόγχην.

Ἀπὸ τὸ ἀνατολικῶς τῆς κεντρικῆς αἰθούσης τμήμα, ἀξιοπρόσεκτον εἶνε ἓν μικρὸν δωμάτιον 2×3 μ. καλῶς διατηρηθέν, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν του σχηματίζει μεγάλην ὀρθογωνικὴν κόγχην ἑνσωματωμένην ἐντὸς τοῦ πάχους τῆς ἀψίδος τῆς κεντρικῆς αἰθούσης. Τὸ μικρὸν τοῦτο δωμάτιον καὶ δὴ ἡ κόγχη του ἀπετέλει μικρὸν ἱερὸν μὲ ἐντειχισμένον ἔκτυπον ἀνάγλυφον τῆς Κυβέλης καὶ ἄλλο ἀναθηματικὸν εἰς ἄγνωστον χθόνιον δαίμονα. Ὀλόκληρον τὸ κάτω πλάτος τῆς κόγχης καταλαμβάνει μαρμάρινον βάθρον ἐπιτυμβίου ἀγάλματος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., τὸ ὁποῖον ἐδῶ χρησιμοποιεῖται ὡς τράπεζα προσφορῶν. Τὸ κλασσικὸν τοῦτο βάθρον φέρει ἀνάγλυφον παράστασιν δεξιώσεως (πίν. 6 β καὶ 7 α).

Βορείως τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος ἐξηκριβώθη ὅτι ὑπῆρχεν ἀρχικῶς ἡ μεγάλη εἴσοδος εἰς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα. Μία ὅμως ἀκόμη μεταγενεστέρα προσθήκη ἠλλοίωσε τὸ σχέδιον. Ἡ προσθήκη αὕτη ἐν μέρει ἐξηρευνήθη, παρουσιάσασα μὲ μέτωπον πρὸς Α. ἓνα τοῖχον ἐκτισμένον διὰ μεγάλων ὀρθογωνικῶν πωροπλίνθων προερχομένων προφανῶς ἐκ παλαιότερων κτηρίων. Εἷς τι σημεῖον ὁ τοῖχος οὗτος διακόπτεται ὑπὸ κόγχης στεφομένης ὑπὸ μαρμαρίνου τόξου μετὰ ροδάκων, προερχομένου βεβαίως ἐξ ἄλλου οἰκοδομήματος. Ὑπὸ τὸ τόξον ὑπάρχει φρέαρ μὲ περιποιημένον πώρινον στόμιον (πίν. 7 β). Καὶ ἐνταῦθα τὰ δάπεδα εἶνε μωσαϊκά, παρὰ δὲ τὴν κόγχην ὑπάρχει ἀρράβδωτος κίων μετὰ ἰωνικῆς βάσεως ὑμηττείου μαρμάρου κατὰ χώραν. Ὀλόκληρον τὸ κτηριακὸν τοῦτο συγκρότημα Χ τοῦ ἀνατολικοῦ τομέως τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῶρα ἐν ἔρειπίοις παρέχει ἐντύπωσιν ἀσυνήθους μεγαλοπρεπειάς. Ἀρχικῶς εἶχεν ὀνομασθῆ ὑπὸ ἐπιφύλαξιν «Νυμφαῖον». Ἦδη ὅμως πρέπει νὰ προσεχθῆ ἡ ὁμοιότης του πρὸς παράλληλα ὑστερορρωμαϊκὰ κτήρια, ἂν καὶ ὀλιγώτερον ἐπιφανῆ, διὰ τὰ ὁποῖα ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι προωρίζοντο διὰ συγκέντρωσιν ἀκροατῶν καὶ χαρακτηρίζονται ὡς «φιλοσοφικὰ σχολαῖ». Τοιαῦτα εὐρέθησαν καὶ εἰς τὰς ἀμερικανικὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀγορᾶς, κατὰ τὰ πρηνῆ βορείως τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ἡ στρωματογραφικὴ μελέτη μᾶς ἐδίδαξεν ὅτι ἡ ἀνοικοδόμησις του πρέπει νὰ τοποθετηθῆ μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5^{ου} αἰ. μ.Χ., ἐκεῖ κάπου περὶ τὰ τετρακόσια. Εὐρισκόμεθα, δηλαδή, εἰς ἔποχην κατὰ τὴν ὁποίαν, ὀλίγον μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἀλαρίχου, σημειώνεται ἐν Ἀθήναις ἀξιόλογος οἰκοδομικὴ δραστηριότης. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ κτηρίου παρετάθη ὀλόκληρον τὸν 5^{ον} αἰ. μ.Χ. ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν του μορφήν καὶ ἔπαυσε κατὰ τὸν 6^{ον}. Πάντα ταῦτα ὁμοῦ μᾶς φέρουν νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Μαρίνου, βιογράφου τοῦ

Πρόκλου, τοῦ τελευταίου νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου ἀναφερόμενα περὶ τῆς «οἰκίας ἐν ἧ αὐτὸς ᾤκει». Λέγει ὁ ΜΑΡΙΝΟΣ: *Καὶ γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις εὐ-τυχήμασιν ἤρμοδιωτάτη αὐτῷ καὶ ἡ οἴκησις ὑπῆρξεν ἦν καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Συριανὸς καὶ ὁ προπάτωρ, ὡς αὐτὸς ἐκάλει, Πλούταρχος, ᾤκησαν, γείτονα μὲν οὖσαν τοῦ ἀπὸ Σοφοκλέους ἐπιφανοῦς Ἀσκληπειείου καὶ τοῦ πρὸς τῷ θείατρω Διονυσίου, ὄρωμένην δὲ ἦ καὶ ἄλλως αἰσθητὴν γιγνομένην τῇ Ἀκροπόλει τῆς Ἀθηνᾶς.* (ΜΑΡΙΝΟΥ, Βίος Πρόκλου, ἔκδοσ. Boissonade, σελ. 74 - 75).

Ἐκ τῶν κινητῶν εὐρημάτων, πλὴν τοῦ κλασσικοῦ ἀναγλύφου βάρθρου, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη ὡς τράπεζα προσφορῶν εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῆς Κυβέλης, ἐνδιαφέρον ἔχει τιμῆμα ἐνεπιγράφου πλακός, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀνα-γιγνώσκωμεν:

Εἰ σοφίην ὀρεῖ α |
εἰ βίοντον |
ἦδε γὰρ |

Τὸ σπάραγμα δίδει τὴν ἐντύπωσιν ἐπιγράμματος φιλοσοφικοῦ περιεχομέ-νου, τὸ ὁποῖον θὰ ἤρμοζεν εἰς διδακτῆριον τῶν νεοπλατωνικῶν. Ἄλλὰ καὶ μαρ-μαρῖνη εἰκονιστικὴ κεφαλή—ἴσως φιλοσόφου τινός—εὐρέθη, ἃν καὶ παλαιο-τέρα, καθὼς καὶ ὑπερφυσικὸς ἀκέφαλος κορμὸς Ἰσιδος ἐκ μελανωποῦ μαρμά-ρου. Ἐπίσης πιθανὸν γίνεται τώρα ὅτι καὶ ἡ θαυμασία εἰκονιστικὴ κεφαλή νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως, περὶ τῆς ὁποίας ἀόρι-στον μόνον εἶδησιν ἔχομεν ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως τμή-ματος (Ἄρ. Εὐρ. Μουσ. Ἀκροπ. 1313: πρβ. AM 69 - 70, 1954 - 55, σ. 147 ἐξ. G. DONTAS), ἴσως νὰ ἐκόσμει ποτὲ τὸ ἐπιφανὲς τοῦτο κτήριον. Τέλος πρέ-πει ν' ἀναφέρωμεν τὸ περιεργότερον τῶν εὐρημάτων εἰς τὸ δυτικώτερον τῶν δωματίων τοῦ κτηρίου: εἰς βάθος, δηλαδή, 3.50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ εὐρέθη περιποιημένος καὶ καλῶς διατηρημένος τάφος ζῶον μετ' ἀρκε-τῶν κτερισμάτων. Ὁ μελετήσας τὸν σκελετὸν καθηγητῆς τῆς Συστηματικῆς Ζωολογίας κ. Χατζησαράντος, ἀπεφάνθη ὅτι τὰ ὀστᾶ «ἀνήκουν εἰς μονοετῆ χοῖ-ρον, μήκους περίπου 0.70 μ.». Τὰ κτερίσματα, ἐντὸς τοῦ τάφου, ἦσαν ἑπτὰ κοινὰ δῖωτα ποτήρια, μία ἀπλῆ στάμνα μὲ μίαν λαβὴν, εἰς λύχνος τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. μὲ παράστασιν τρέχοντος περρωτοῦ Ἔρωτος καί—τὸ ἐντυπωσιακώτερον ὄλων—ἡ σιδηρᾶ μάχαιρα τοῦ θύτου ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τοῦ θύματος (πίν. 8). Ἄλλὰ τὸ θῦμα διατὶ ἐτάφη καὶ ἐκτερίσθη μετὰ τὴν σφαγὴν; Ὑπόκειται ἐνταῦθα ἀπλῶς μία θυσία ἢ ἴσως καὶ μία μαγικὴ προᾶξις, οὐχὶ ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν νοοτροπίαν τῶν σχολῶν τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος; Ἄν τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο κτήριον, ὅμοιον τοῦ ὁποίου οὐδέποτε ὑπῆρξε νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως, ἔπαυσεν ὑφιστάμενον ὡς φιλοσοφικὴ σχολή, δὲν ἔπαυσεν ὁμως καὶ νὰ κατοι-κῆται, ἐν μέρει τοῦλάχιστον τροποποιημένον, εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους

(11^{ον} καὶ 12^{ον} αἰ. μ.Χ.), ὅπως βεβαιοῦν τὰ ἐρείπια, ἢ ἐπίχωσις, οἱ πολλοὶ κτιστοὶ πύθοι, ἀκόμη καὶ μία βυζαντινὴ κάμινος. Στρῶμα καταστροφῆς ὅμως βιαίας ἢ διὰ πυρὸς δὲν παρουσιάσθη ὥστε ν' ἀποδώσωμεν εἰς τοιαύτην αἰτίαν τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ 6^{ου} αἰ. μ.Χ. Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπενεχθὲν κατὰ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν πλῆγμα (529;) ἦτο ἀρκετὸν νὰ τὸ ἀχρηστεύσῃ.

4. *Ἡ δυτικὸς τομεύς.* Ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου καὶ πρὸς δυσμὰς ἀνεκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια μεγάλης ρωμαϊκῆς οἰκίας, ἣτις ὄχι μόνον κατελάμβανεν ὀλόκληρον τὸ πλάτος τῆς νέας λεωφόρου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ἀλλ' ἐξετείνετο πρὸς νότον καὶ ὑπὸ τὰς οἰκίας, ὅπως ἔδειξε τομὴ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου (εἰκ. 1, Γ καὶ πίν. 9 α). Καὶ πρὸς Ν. μὲν διεσώθησαν τὰ θεμέλια μόνον, σημειούμενα εἰς τὸ σχέδιον διὰ σκιερᾶς γραμμῆς, βορείως δὲ καὶ δυτικῶς (ἢ μελανὴ γραμμὴ τοῦ σχεδίου) ἐσώθησαν εἰς μικρὸν ὕψος καὶ οἱ τοῖχοι, δύο τῶν ὁποίων διέσωζον τὸ κονιάμα τῶν μὲ τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἐγχρώμους ἀπλᾶς διακοσμῆσεις των. Εἰς τὸ δωμάτιον Γ (πίν. 9 α) διεσώθη καὶ τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον μὲ ἄξιον θέας διάκοσμον γεωμετρικῶν σχημάτων. Τὰ δωμάτια τῆς οἰκίας, τῆς ὁποίας τὸ πλάτος εἶναι περὶ τὰ 18 μ., εἶνε διατεταγμένα πέριξ κεντρικῆς αὐλῆς, ἣτις περιεβάλλετο ὑπὸ στοᾶς ἐκ τεσσάρων κίωνων ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς.

Ἡ οἰκία αὕτη, τοῦ 2^{ου} πιθανῶς αἰ. μ.Χ., εἶνε διασκευὴ καὶ ἐπέκτασις προϋπαρχούσης οἰκίας προΐμων ρωμαϊκῶν χρόνων, τῆς ὁποίας διεσώθησαν τοιχάρια τινα, μὴ σημειούμενα εἰς τὸ σχέδιον, καὶ δάπεδα. Ἴσως μάλιστα καὶ τὸ προαναφερθὲν ψηφιδωτὸν δάπεδον ἀνήκεν εἰς τὴν παλαιότεραν ταύτην μορφήν τῆς οἰκίας. Μεταξὺ τῶν τοίχων τῆς ρωμαϊκῆς οἰκίας καὶ ἐπ' αὐτῶν διεπιστώθησαν μεταγενέστεροι τοῖχοι *βυζαντινῶν οἰκιῶν* καὶ πολλοὶ κτιστοὶ πύθοι. Οἱ τοῖχοι οὗτοι σημειοῦνται εἰς τὸ σχέδιον δι' ἐλαφροτέρων γραμμῶν καὶ οἱ πύθοι διὰ διπλῶν κύκλων.

Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ συγκροτήματος τούτου καὶ ἐφαπτόμενον πρὸς αὐτό, ἀπεκαλύφθη τὸ νοτιώτερον διαμέρισμα μεγάλης ρωμαϊκῆς δεξαμενῆς (πίν. 9 α, Ο), τῆς ὁποίας ἡ λεπτομερὴς ἔρευνα ἀφέθη διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος. Ἐκ τῶν ὄσων μέχρι τοῦδε ἀνεφέρθησαν γίνεται φανερὸν ὅτι εἰς τὸ νοτιῶς τῆς Ἀκροπόλεως τμήμα τῆς πόλεως ὑπῆρξεν ἀπὸ τῶν κλασσικῶν μέχρι τῶν βυζαντινῶν χρόνων πυκνὴ καὶ συνεχὴς κατοίκησις.

Ἐτι δυτικώτερον (εἰκ. 1, Γ) ἀνεκαλύφθησαν δύο μεγάλοι ἀγωγοὶ ἔχοντες γενικὴν κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἀνατολικώτερος ἐκ κτιστῆς αὐλάκος καλυπτομένης ὑπὸ κερραμίδων πεταλοσχημῶν Ω, θαυμασίας προσασμογῆς, ὁ δὲ δυτικώτερος ἐξ ὀλοκλήρου ἐξ ἀντιστρόφως ἐπαλλήλων τοιούτων κερραμίδων (πίν. 9 β). Εἰς βαθύτερον στρῶμα, ὑπὸ τοὺς ἀγωγούς, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα *κλασσικῶν οἰκιῶν*, πιθανῶς τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ., βορειότε-

ρον δὲ μικρὰ δεξαμενὴ λαξευτὴ εἰς τὸν βράχον ἐπιχειρισμένη δι' ἰσχυροτάτου κονιάματος καὶ ὁμοία πρὸς τὰς εὐρεθείσας εἰς τὴν Ἀγορὰν καὶ τὴν Πνύκα. Δυτικώτερον ἀπεκαλύφθη πολυγωνικὸν τοιχάριον ἄλλης οἰκίας εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει παρομοία δεξαμενὴ, τῆς ὁποίας ἡ ἔρευνα λόγῳ σαθρότητος τῶν τοιχωμάτων δὲν ἦτο δυνατὴ.

Βορείως τοῦ τοίχου τούτου ὁ ἀνασκαφεὶς λάκκος πρέπει νὰ ἦτο ὁμοία δεξαμενὴ καταρρεύσασα καὶ παρασύρασα προϋπάρχοντα παλαιὸν γεωμετρικὸν τάφον, ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ συλλεγένητα ὄστρακα μεγάλου γεωμετρικοῦ κρατήρος.

Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἀνασκαφῆς, οἱ μὲν ὕδαταγωγοί, καλῶς σωζόμενοι, εἶνε εὐρήματα, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν ἐντύπωσιν, τὰ δὲ λείψανα τῶν οἰκιῶν, πτωχὰ σπαράγματα.

Ἐγένετο ὅμως ἐνταῦθα εὕρημα τόσον σπουδαῖον, ὅσον καὶ ἀπροσδόκητον, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ποικιλοτρόπως. Εἶναι δὲ τὸ εὕρημα τοῦτο εἰς ἀπιθάνως μέγας ἀριθμὸς ὄστράκων (μερικαὶ χιλιάδες), τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα προέρχονται ἐκ μελανομόρφων καὶ κυρίως ἐρυθρομόρφων ἀθηναϊκῶν ἀγγείων ἀρίστης τέχνης. Δὲν πρόκειται περὶ «ἀποθέτου» γνωστοῦ τύπου, περὶ σκάμματος, δηλαδή, σκοπίμως ἀνοιχθέντος διὰ τὴν ἐναπόθεσιν περισευσάντων ἀναθημάτων ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐνὸς ἱεροῦ. Δὲν πρόκειται περὶ ἐργασίας ἡ ὁποία ἐγένετο ἀνέτως καὶ ἐνῶ ἐσυνεχίζετο ἀκόμη ἡ ζωὴ τοῦ ἱεροῦ. Καὶ ὅμως εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι τὰ ὄστρακα ταῦτα μετεφέρθησαν ἀπὸ ἀλλοῦ καὶ ἀπετέθησαν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἰς στρώμα τὸ ὁποῖον ἐκάλυψε ἔκτασιν ἀρκετῶν τετραγωνικῶν μέτρων, ὅχι πλέον τῶν τριάκοντα. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ στρώματος εἶνε ἀσφαλῶς μεταγενέστερος, ὅχι μόνον τῶν οἰκιῶν, αἱ ὁποῖαι βεβαίως δὲν θὰ ὑπῆρχον τότε, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγωγῶν, οἱ ὁποῖοι φαίνονται μᾶλλον ὑστεροελληνιστικοί. Τὸν σχηματισμὸν τοῦ στρώματος δυνάμεθα νὰ τὸν ἀναγάγωμεν εἰς τὸν 2^{ον} αἰ. μ.Χ., διότι μετὰ τοῦ πλήθους τῶν ἀρχαίων ὄστράκων ἀπετέθη ὡς πρώτη στρώσις καὶ λατύπη μαρμάρου, μεταξὺ τῆς ὁποίας ὑπῆρχον καὶ πῆλινοι ἀνθεματοὶ καλυπτήρες ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ λύχνοι τοῦ τύπου Broneer XX, χρονολογούμενοι ἐκ τοῦ τέλους τοῦ 1^{ου} καὶ ἐκ τοῦ 2^{ου} αἰ. μ.Χ.

Φυσικὸν εἶνε τὸ ἐρώτημα: ἀπὸ ποῖον ἱερὸν προέρχονται τὰ ὄστρακα καὶ ποῦ ἔκειτο τὸ ἱερὸν τοῦτο; Ἀκόμη ὅμως καὶ τοῦτο: πόθεν εἶνε δυνατὸν νὰ προέρχεται ἡ πυκνὴ αὐτὴ λατύπη μαρμάρου; Διότι βεβαίως μαρμάρινα οἰκοδομήματα δὲν ἀνεγείρονται καθημερινῶς. Δὲν μᾶς μένει παρὰ νὰ ἐρωτήσωμεν τὰ ἴδια τὰ ὄστρακα.

Ἡ συγκόλλησις καὶ μελέτη ἐνὸς τόσον μεγάλου ἀριθμοῦ ὄστράκων εἶναι βεβαίως ἔργον μακροῦ χρόνου. Ἡ πρώτη ὅμως πρόχειρος ἐξέτασις μᾶς ἔδειξεν ὅτι ἀπὸ ἀπόψεως σχήματος ὑπερτεροῦν φανερὰ αἱ λουτροφόροι, ἀπὸ

ἀπόψεως δὲ παραστάσεων, ἰδίως ἐπὶ τῶν ἐρυθρομόρφων, ὑπερεροῦν αἱ σχετιζόμεναι μὲ τὸν γάμον. Ἐπίσης παρετηρήσαμεν ὅτι χρονολογικῶς τὸ εὑρημα δὲν ἀνέρχεται ἄνω τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. καὶ δὲν κατέρχεται πολὺ κάτω τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Ἴσως μάλιστα ὑπάρχει καὶ ἓν κενὸν κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶνε πρόχειροι καὶ ὑπόκεινται εἰς μερικὴν ἀναθεώρησιν. Τὸ σημαντικώτερον ὅμως εἶνε ὅτι ἐπὶ ἑνὸς ἀγγείου καὶ ἐπὶ μιᾶς λαβῆς ἀνεγνώσαμεν ἐγχαράκτους ἐπιγραφὰς *Ἰος Νύμφει* καὶ *Νύμφης ἱερά*. Ἡ καταγωγή, λοιπὸν τοῦ εὑρήματος πρέπει νὰ ἦτο ἓν ἀμάρτυρον ἱερὸν *Νυμφῶν*, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῆστατα θὰ ἦτο γειτονικόν. Ἄν ὑποθέσωμεν — ὑπὸ ἐπιφύλαξιν — ὅτι ἡ ἴδρυσις τοῦ Ὁδείου Ἡρώδου Ἀττικοῦ ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀναταραχῆς τοῦ ἱεροῦ τούτου, τότε ἔξηγεῖται καὶ ἡ λατύπη. Οἱ συννευρεθέντες, ἄλλωστε, λύχνοι εἶνε συμβιβάζομεναι χρονολογικαὶ ἐνδείξεις. Χρειαίεται ὅμως ὑπομονὴ διὰ νὰ διδαχθῶμεν περισσότερα.

Τέλος κατὰ τὸ δυτικώτατον ἄκρον, ἐκεῖ ὅπου ἡ νέα λεωφόρος Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου συναντᾷ τὴν παλαιὰν ὁμώνυμον (εἰκ. 1, Δ), ἀπεκαλύφθησαν δύο συνεχόμενα καὶ διὰ θύρας ἐπικοινωνοῦντα δωμάτια *οἰκίας βυζαντινῶν χρόνων*. Ἐντὸς τοῦ δυτικωτέρου τῶν δωματίων τούτων ὑπῆρχε κτιστὸς πίθος. Βορείως τῶν δωματίων τούτων ἀπεκαλύφθη τμημα δύο ἀκόμη συνεχόμενων δωματίων, τὸ μεγαλύτερον ὅμως μέρος αὐτῶν εὕρεται ὑπὸ τὴν ἀσφαλτον τῆς παλαιᾶς λεωφόρου.

I. ΜΗΛΙΑΔΗΣ

α. Τὸ τεῖχος καὶ ἡ πύλη. Λήψις ἐκ νότου.

β. Ἡ νεωτέρα προσάυξις τοῦ δυτ. σκέλους τοῦ τείχους μετὰ τοῦ κάτω μέρους τῆς νεωτέρας δυτ. παραστάδος τῆς πύλης. Λήψις ἐξ ἀνατολῶν.

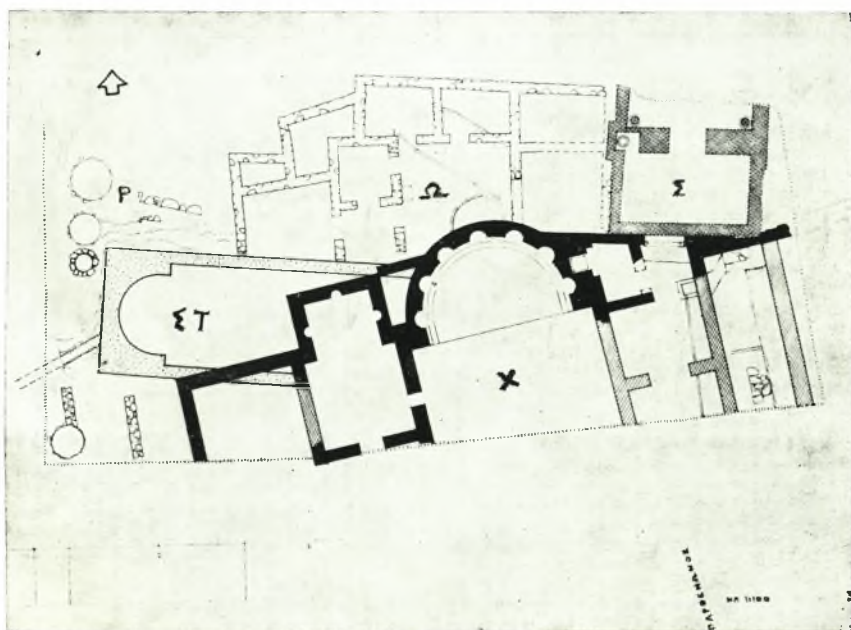
α. Τὸ δεύτερον τεῖχος καὶ ὁ ταφικὸς πολυγωνικὸς περίβολος. Λήψις ἀπὸ βορρᾶ.

β. Ὁ πολυγωνικὸς ταφικὸς περίβολος. Λήψις ἐξ ἀνατολῶν.

α. Πρωτογεωμετρικαὶ ταφαὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου. Λήψεις ἐκ δυσμῶν καὶ ἀφ' ὑψηλοῦ.

β. Ἀνατολικὸς τομεὺς τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὴν νέαν λεωφόρον Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου.

α. Ἄψις μεγάλου κτηρίου τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος.
Δῆψις ἐξ ἀνατολῶν.

β. Ἀποψις τοῦ μεγάλου κτηρίου τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος.
Δῆψις ἐξ ἀνατολῶν.

Ἡ κεντρικὴ ἀψὶς τοῦ μεγάλου κτηρίου Χ. Λήψεις ἐκ νότου. Εἰς τὸ βάθος ἡ Στοὰ τοῦ Εὐμένους καὶ τὸ νότιον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως.

α. Αί δυτικῶς τῆς κεντρικῆς πλάγιαι αἴθουσαι τοῦ μεγάλου κτηρίου Χ.
Λήψις ἐκ νότου.

β. Κόγχη ἱεροῦ Κυβέλης ἐνσωματωμένη εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς κεντρικῆς
αἴθουδος τοῦ μεγάλου κτηρίου Χ. Λήψις ἐξ ἀνατολῶν.

α. Βάθρον κλασσικῶ ἐπιτυμβίου ἀγάλματος χρησιμοποιηθὲν ὡς τράπεζα προσφορῶν.

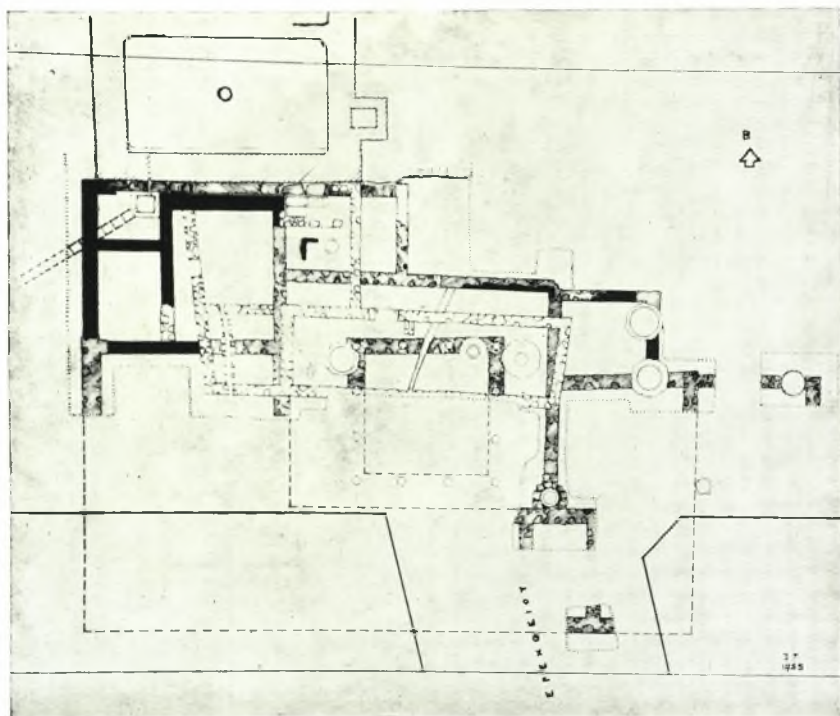

β. ΒΑ. προσθήκη τοῦ κτηρίου Χ. Λήψις ἀπὸ ΒΑ.

Τάφος καὶ κτερίσματα χοίρου. Φαίνεται ὁ καμπυλούμενος σκελετὸς τοῦ ζώου καὶ ἡ ὡς χορδὴ τόξου σιδηρᾶ μάχαιρα ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ.

α. Διάγραμμα ρωμαϊκής οικίας.

β. Ύδαταγωγοί του δυτικού τομέως. Ο χώρος του αποθέτου των κλασσικῶν ἀγγείων. Λήψις ἀπὸ νότου.